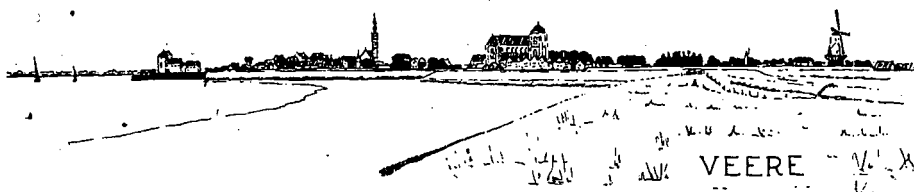

Dordrecht. En daarmee waren nu beide vaarkampen voorbij. We hebben vrijwel voortdurend kunnen genieten van heerlijke vaartochten, we hebben met allerlei onbekende Zeeuwse hoekjes kennis gemaakt en heel wat gezien van hetgeen daar leeft en groeit. Dat we dat geregeld van ons kampschip uit konden doen, was al heel gemakkelijk. De beide kampvoorzitters, Wim Westmijze en Rijk Kofman en de fouragemeesters Gera du Saar en Nico Roorda van Eysinga hebben gezorgd, dat alles goed liep en dat we niets te kort kwamen. En met de schippersfamilie hebben we het best kunnen vinden. Wanklanken zijn er nooit geweest. Heel vaak hielpen zij ons met allerlei: zij leerden ons wrikken, zij wezen ons de weg om in Veere lekkere vis goedkoop te krijgen, zij hebben ons zelfs in de Braakman geholpen met het opgrabbelen van allerlei schelpdieren.

Het landschap van Zeeland

door ir Nico P. H. J. Roorda van Eysinga

Zeeland is ontstaan, vooral onder invloed van twee factoren: de zee en de mens.

Nog in de Romeinse tijd was de invloed van de zee betrekkelijk gering. Het tegenwoordige Zeeland maakte nog deel uit van het grote Hollandse veenlandschap, dat tegen de zee beschermd werd door een lange schoorwal. Slechts plaatselijk werd deze schoorwal onderbroken door enkele riviermonden.

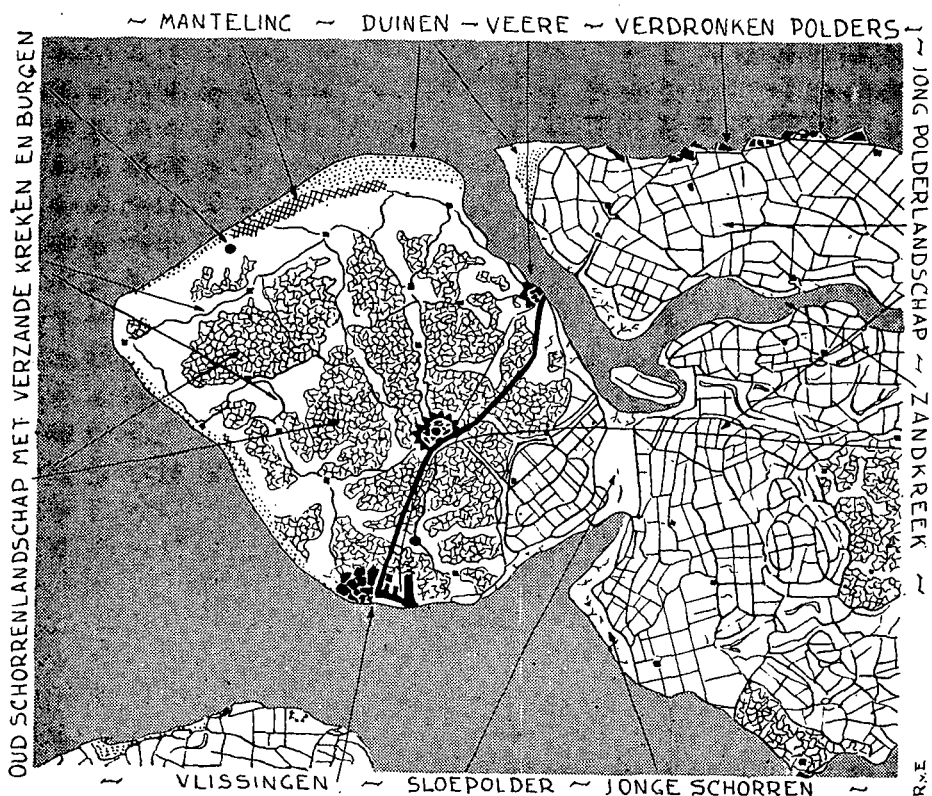
Sedert het begin van onze jaartelling is deze situatie allengs geheel gewijzigd. De invloed van de zee nam sterk toe en de schoorwal werd bij Zeeland op verschillende plaatsen doorbroken en tenslotte zelfs geheel weggenomen. De sterke getijstroom schuurden forse zeearmen uit, die ver in het land doordrongen en die zich vertakten in talloze grote en kleine krekens. Grote stukken van het oude veenlandschap werden op deze wijze weggeslagen.

Tegelijkertijd begon in het rustiger water tussen de kleinste kreekjes een regelmatige afzetting van slib, zodat het resterende veenlandschap werd overdekt met een laag zeeklei.

Er ontstond een geheel nieuw landschap, bestaande uit schorren en slikken, doorsneden door tal van krekens en zee-armen. Dit schorrenlandschap is nu nog overal in Zeeland aanwezig in stroken buiten langs de dijken. In het bijzonder op het verdrongen land van Saaftingen is het fraai ontwikkeld.

In een dergelijk landschap, waarvan de hogere gedeelten niet meer bij iedere vloed werden overspoeld, kon zich een eenvoudige bevolking vestigen van vissers en veehouders.

Om beschermd te zijn tegen de bij storm of bij springtij nog regelmatig terugkerende hoge vloedstanden, wierpen deze mensen kleine heuvels op, de „vliedbergen" of „hillen". Daarop konden zij zichzelf en hun vee in

veiligheid brengen gedurende de uren dat het water op zijn hoogst was. De oudste eilandkernen van Zeeland zijn ontstaan uit een dergelijk bewoond schorrenlandschap. Zij zijn vaak nog heel goed herkenbaar aan de bochtige wegen en de grillige verkaveling, welke nauwkeurig de oude krek en kreekjes volgen, en aan het voorkomen van vliedbergen. Veel vliedbergen zijn echter in later tijd afgegraven.

Dit oude landschapstype beslaat vooral op Walcheren, maar ook op Schouwen en Zuid-Beveland, nog grote gebieden.

Sommige van de opgeworpen heuvels onderscheiden zich door hun grotere omvang en door de resten van een ringgracht. Het zijn de overblijfselen van bewoonde en versterkte „burgen”, die vermoedelijk dateren uit de Noormannentijd. De plaatsen Souburg, Middelburg, Domburg en Burg op Schouwen hebben zich ontwikkeld rond dergelijke burgen welke in de plattegrond nog duidelijk terug zijn te vinden.

Tal van Zeeuwse dorpjes bevatten een iets verhoogde centrale ruimte waarop meestal de kerk werd geplaatst. Soms, zoals in het aardige dorpje Dreischor, is dit verhoogde kerkhof nog omgeven door een ringgracht. Dergelijke elementen, welke doen herinneren aan de oude burgen, werden toegepast in het bouwplan niet alleen van vele middeleeuwse, maar ook nog van jongere dorpen.

In de middeleeuwen heeft zich de techniek ontwikkeld van het bedijken,

waardoor het gehele land voor overstroming kon worden behoed. Het land kon dus intensiever in cultuur worden gebracht en naast de veeteelt kwam ook de landbouw tot ontplooiing.

Met het overstromingswater werden tevens de kleilaagjes buiten gesloten, die na iedere overstroming op het onbedijkte schor achterbleven.

In plaats van een regelmatige ophoging van het landschap zet dan ook een langzame bodemdaling in, welke veroorzaakt wordt door het inklinken, vooral van de onder de klei nog aanwezige veenlagen.

Alleen waar het veen ontbreekt blijft deze bodemdaling achterwege. Dat is het geval in de oude krekken, waar het veen eerst was weggeslagen en die daarna geheel zijn opgevuld met meestal zandige afzettingen.

Op de duur veranderden deze oude krekken dan ook in iets hogere ruggen, die zich slingeren door het landschap van de oude eilandkernen. Vooral op deze wat zandiger stroken hebben zich de latere dorpen en wegen ontwikkeld.

Een natuurlijk landschap, dat in het algemeen jonger is dan het oude kernenlandschap, vormen in Zeeland de duinen. Op verschillende plaatsen langs het strand is duidelijk zichtbaar dat zij boven op het kleilandschap liggen. De kleibank op het strand bij Oostkapelle is bekend door de daarin aangetroffen bewoningsresten uit de Romeinse tijd.

Blijkbaar hebben de duinen zich in de loop der jaren sterk landinwaarts verplaatst, of zijn ze nieuw ontstaan op bestaande schorren.

Deze verplaatsing van het duinzand vooral in noord-oostelijke richting betekent een groot gevaar voor de zeevering en voor de achter het duin gelegen landerijen. Tegenwoordig worden de duinen dan ook zoveel mogelijk vastgelegd.

De vorming van nieuwe duinen heeft nog regelmatig voortgang. Vooral de jonge duinterreinen van Noord-Beveland en Schouwen zijn bijzonder fraai. De binnenrand van het duincomplex op Walcheren is van ouds een geliefkoosd zomerverblijf geweest van rijke kooplieden. Daardoor ontstond hier een aantrekkelijk binnenduinlandschap met fraaie bossen en buitenplaatsen. Ondanks de inundatie van Walcheren, behoort de „Manteling” van dit eiland nog tot de fraaiste resten van het binnenduinlandschap in ons land.

Zoals elders zijn ook in Zeeland de oudste dijken gelegd om het bestaande land voor overstroming te behoeden. Spoedig werden ook nieuwe, nog onbewoonde schorren ingedijkt en ontgonnen.

Vaak werden de oude dijken na de aanleg van de nieuwe zeevering gehandhaafd als slaperdijk.

Om het oude kernenlandschap ontwikkelde zich zo een jong polderlandschap met duidelijke groeifiguren. Bij de ontginning van het nieuwe nog onbewoonde land, werd ná de middeleeuwen een landbouwkundig meer verantwoorde verkaveling aangebracht met overwegend rechthoekige percelen. De wegen werden bij voorkeur gelegd op de oude dijken, terwijl enkele rechte polderwegen de verdere ontsluiting verzorgden. De boerderijen liggen veelal op hun eigen landerijen, verspreid langs de wegen. Alleen de arbeiders en neringdoenden wonen nog in de dorpjes.

In overeenstemming met de strakke vormgeving van het landschap worden ook in het bouwplan van de nieuwe nederzettingen vaak meer strakke, soms zeer monumentale, elementen toegepast. Fraaie voorbeelden zijn de dorpjes

Stavenisse, Wissekerke en Colijnsplaat met hun brede lanen, welke uitloopen op de kerk.

Niet altijd verliep de strijd tegen het water succesvol, vooral in vroeger eeuwen wist de zee maar al te vaak het mensenwerk weer ongedaan te maken. Daarvan getuigen de verdrongen landen van Saaftingen, van Reimerswaal en van het Markiezaat, daarvan getuigen de verdrongen polders langs de noordrand van Zuid-Beveland. Daarvan getuigt ook de eenzame toren van het verdrongen Koudekerke langs de zeedijk van Schouwen.

Berucht waren vooral de dijkvallen. Bij een ongunstige samenloop van omstandigheden zakte soms het gehele dijklichaam weg in de golven. De inlagen herinneren aan de wanhopige strijd tegen deze dijkvallen. Thans schijnt het pleit echter beslist. De mens heeft, dank zij zijn techniek, overwonnen. Langzaam maar zeker wordt de zee teruggedrongen en uitgebannen. Nog onlangs werd het Sloe ingedijkt. De Braakman zal spoedig volgen. Voor de afdamming van de Zandkreek worden reeds plannen beraamd. Ja zelfs de afdamming van de Oosterschelde of de Grevelingen schijnt nog slechts een kwestie van tijd.

Desondanks zijn de machtige zee-armen nog altijd een bijzonder imposant element in het Zeeuwse landschap. Zij maken Zeeland één met de oneindige zee, dat is met de handelsweg tussen de continenten. Gelegen in het hart van Europa; tussen Engeland, Vlaanderen en de Rijnmond moest dan ook in Zeeland de handel wel bloeien.

Reeds vroeg telde Zeeland een verrassend groot aantal handelssteden. De ontwikkeling van deze centra bleef als regel echter zeer beperkt, hetzij omdat de wateren waaraan zij lagen verzandden, hetzij als gevolg van de politieke ontwikkeling sedert de tachtigjarige oorlog.

Voor het behoud van een gave stedenbouwkundige structuur van deze stadjes was deze omstandigheid bijzonder gunstig. In aanleg bestaan al deze stadjes uit een eenvoudige bebouwing langs de havenkom. Was de nederzetting tot enige omvang gekomen, dan ontstond behoefte aan een eigen kerk. Aan de dijk langs de haven was dan als regel geen ruimte meer beschikbaar, zodat daarvoor een terrein moest worden aangewezen achter de bebouwing. Vooral Brouwershaven vertoont nog fraai deze structuur. Het bedehuis moest niet alleen ruimte bieden voor de godsdienstoefeningen van het beperkte aantal inwoners van deze stedekens; het moest tevens in overeenstemming zijn met de rijkdom van de kooplieden. Zo ontstonden de merkwaardig grote kerken welke met hun silhouet het landschap tot in verre omtrek beheersen. Het voltooien van deze bouwwerken met een evenredig hoge toren bleek tenslotte toch de krachten ook van deze handelssteden te boven te gaan. Zowel de machtige toren van Veere als die van Zieriksee vormen nog slechts de aanzet van een groots, doch onvoltooid project.

De betekenis van Zeeland als handelsgewest verminderde tenslotte sterk door de opkomst van Holland. Wel behield Zeeland steeds een grote strategische betekenis. De Zeeuwse steden zijn dan ook vrijwel alle voorzien van sterke vestingen, met alle wallen en werken die de klassieke Hollandse vestingbouwkunst tot ontwikkeling heeft gebracht.

Door het samenwerken van menselijk ingrijpen en natuurlijke factoren werd ook hier een waardevol resultaat verkregen.

